

Отже, серед бурятів Російської Федерації, як в 1990-ті рр., так і наразі, тривають процеси усвідомлення себе як частини монгольської цивілізації. Орієнтація частини бурятської інтелігенції на культурне об'єднання з монголами нагадує національний рух початку ХХ ст., коли відповідної позиції дотримувалися “крайні народники” та “стародумці”. Загалом для бурятської спільноти ключовим питанням продовжує залишатися розробка національної ідеї, усвідомлення своєї ролі у світі.

Тищенко К.М. (м. Київ)

МОНГОЛЬСЬКА ТОПОНІМІЯ У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ

1. Недавні дослідження запровадили до наукового обігу значний матеріал про існування **монгольських етнофорних топонімів у Центральній Європі**, однокореневих з аналогічними назвами у Чехії, Польщі й Україні (Hunfeld – Unín – Unin – *Гульки*; Alber nau – Olbramy / Obrażejowice – *Оброшин, Ображіївка*) [див. Тищенко 2004, 2005₁]. При цьому у низці німецьких складних топонімів було виділено й досліджено фінальну частину **-ungen/-ingen** (<***-üngen**), що вживається в інших назвах як топооснова (Unering, Undorf, Ungelstetten, Ingelheim, Uengingen) з тим самим імовірним значенням “гун” [Тищенко 2005₂]. Така ж особливість виявлена і в аналогічних етнофорних назвах на сході – від рос. *Унеча* (Брянс.) / білор. *Рад.унь* (3) і укр. *Унучки/Тор.унь* до пол. *Uniszewo / Toruń* і чес. *Unětice / Radouň*. Не менш важливим стало виявлення у складі низки цих же етнофорних топонімів монгольської морфеми множини **-уут, -ууд**: українське село *Онут* Чв, р. *Внуди* См, мад. *Onod (Vnud, Olnod)*. Ця морфема семантично відповідає пізнішій мадярській **-k** (укр. *Онок*, поріг *Унук / Вовніг* тощо) і часом зазнає дублювання слов'янськими морфологічними засобами – р. *Внуди, Вовніги* [див. Величко, I, 77]. Ця ж сама морфема множини впізнавана і в топонімах від основи монг. **sa-uxat-*, **sauyat-* ‘дарунки з військової здобичі’ [див. Менгес], як-от *Солхат, Солгутове, Согутьево* РФ, понад 20 назв *Солотвин, Салтів, Солтичів, Солотська, Soldaia, Слатин, Слот, Слоут, Славута* (3), *Слов'ятин* тощо. Подальша перевірка топонімічного контексту цих назв на карті щоразу виявляє включеність їх до більш або менш виразного алтайського тополандшафту, як-от для с. *Онут* Чв, відомого з літопису від 1213 р. на р. *Онут*: сусідні

села – *Баламутівка, Боянчук*, далі *Худиківці, Худіївці, Шупарка, Дунів, Добринівці* (з виразними слідами народної етимології).

2. Виявлено цілі пасма **відповідностей монгольських топооснов у топоніміях 4 країн**: *Жовква / Żółkiew – Żelechów – Żelechy – Zschillichau (!) / Zschölkau / Schelkau* (пор. монг. **желех-/жолх-** ‘випук’); або *Жашків / Зашків – Zasków – Zašovice – Zschaschelwitz / Zschwitz (2) / Sassnitz* (пор. монг. **жашк-** ‘яса; влада, уряд’); або ще *Шпанів/р. Шпанська – Żurawa, Szczepanów – Španska dolina – Spang / Espenau* (пор. аварс. **жупан-** ‘каганський намісник на чолі жупи’). На теренах Німеччини, що набувають ключової ролі для датування цих імовірних раннях монголізмів, виявлене довге пасмо алтайських тополандшафтів, які перетинають країну в широтному напрямі від Верхньої Саксонії до Рейнланд-Пфальцу зі славетним Hunsrück ‘Гунським схилом’ – історичною областю уздовж р. Мозель у напрямку до Каталаунських полів з багатою гунською топонімією і гунськими курганами Hünengräber. При цьому порівняння з даними А. Амброза в цілому виявляє відповідність алтайських тополандшафтів і досліджених археологами місць гунських стоянок від Угорщини до Ельзасу [див. Амброз].

3. Велика концентрація монгольських назв відзначена *на півночі Німеччини* так само в оточенні Hünengräber від о. Рюген і Шлезвіга до Нідерландів, де існує свій Hondsrug ‘Гунський схил’ на південь від Гронінгена. У *Верхній Саксонії* виявлений унікальний ареал поширення назв із незвичними для німецької писемності сполученнями **-zsch-, -tزش-**. Як показано на низці прикладів, ці орфограми могли передавати монгольські звуки [ж, дж]. Так, наприклад, топооснова таких численних назв, як Zschepa, Zschepen, Zschepkau, Zschepplin, Zschepplitz, Zscheiplitz, Schwepnitz, Schweppenhausen може бути співвіднесена з монг. **жепа-/жупа-** ‘адміністративний округ на чолі з жупаном’. У цьому ж районі розташоване найбільше в Німеччині загушення назв від топооснови **Chur-** (пор. монг. **хур-** ‘хурал, курилтай’): Chursdorf (3), Kleinchursdorf, Cursdorf, Chursschütz з поодинокими аналогами в інших районах Німеччини (два під Гамбургом, по одному під Берліном і Регенсбургом). Окремо досліджено географічне розміщення німецьких назв Tabarzb, Tabertshausen і, очевидно, змінених народною етимологією Tauperlitz, Tawern, Tauberzell з похідними. Показана не випадкова наявність

назви *Tabarz в Тюрингії* – адже тюринги виявилися гунськими антами (‘присяглими’), як і слов’яни і частина інших варварських племен, і брали участь у грабіжницьких походах гунів на Галлію [Тищенко 2005₂]. Німецька топооснова **Tabar-** також має численні аналоги в топоніміконах 4 країн і набуває діагностичної ролі для ранішого датування цих топонімів. Разом з існуванням у Польщі 8 назв такого ж типу (Tabórz, Tabor(y)) це суперечить думці А. Брюкнера про пізнє запозичення польського апелятиву *tabor* ‘табір’ з угорської через чеську [пор. Brückner, 563]. Простежено також ряди відповідностей можливим монгольським апелятивам топооснов Німеччини **Sulz-** ‘дарунок із здобичі’, **Cham-** ‘межа’, **Cheb-** ‘зразок, копил’, **Chotun-** ‘група юрт, кочове селище’, **Chien-/Chiem-** ‘хин’. Сама географія цих алтайських топонімів, масово представлених на Заході, веде до логічного висновку про поширення їх тут від IV–VIII ст.

4. Виявлені у Центральній Європі алтайські тополандшафти містять і топооснови з **характеристиками місцевими мовами** фізично сильних азійських степовиків (Riesen ‘велетні’, Riesa, Riesdorf), а також їхнього незвичного для європейців харчування – в’яленого м’яса і конини (чес. *Mřchojedy* ‘ідці сирого м’яса’, *Koņojedy* (2), пол. *Koņojady* (2)). У Німеччині зафіксована, крім того, ще одна типова риса кочового побуту – розташування кибиток колом, навколо шатра володаря. *Понад 80 назв* з компонентом **-ring-** утворюють унікальне загушення у Вестфалії: це численні ойконіми типу Ringstedt ‘кругова стоянка’, Ringweiler ‘мешканці колом’, а також з формантом **-ringhausen**, як-от Alle/ringhausen, Herd/ringhausen, Wieme-, Hesper-, Welle-, Ei-, Rob-, Dinge- тощо. Між ними не бракує промовистих назв типу Hünningen, Hüntrup, Wünnenberg, гори Hunau, Homberg; села Meggen, Espenau, Anfeld, Ahntal, Drewer, Everberg, Albertshausen.

5. У повній **відповідності з даними історичних джерел**, монгольські тополандшафти Німеччини регулярно включають певну кількість топонімів, що вказують на присутність *слов’ян* (Wenden, Wineden, Kölleda, Kraja, Krailling – зокрема, при сусідньому Königswiesen) [Autoatlas, 84–85], *франків* (численні назви типу Frankenheim, Frankenhausen), *аварів* (десятки ойконімів Alberode, Albershausen), а також *антів* (Ants.dorf, Antorf, Anden.hausen), – пор. етимологію О.І. Попова від алт. *and* ‘клятва, присяга’.

Стає очевидним, що місцеве населення відрізняло підлегли гунам антські племена від самих степовиків – монголів, хинів, тюрків, які у Німеччині згадані відповідно у 38, 6 і 20 ойконімах типу Mögeldorf, Muggesfelde, Chemnitz, Chieming, Türkheim, Türkenfeld. Остання група назв досі залишалася без належної наукової оцінки, і лише тепер може бути трактована як закономірний складник загальної картини тополандшафтів Німеччини алтайського походження.

ЛІТЕРАТУРА

Амброз А.К. Восточноевропейские и среднеазиатские степи в эпоху средневековья. Москва, 1981.

Величко С. Літопис: У 2 т. Київ, 1991.

Менгес К. Восточные элементы в “Слове о полку Игореве”. Ленинград, 1978.

Тищенко К.М. Мовні сліди каганатів алтайців // Урок української. № 5–6, 2004. С. 27–32 (вкладка).

Тищенко К.М. Гунські й аварські топоніми Сіверщини // Збереження історико-культурної спадщини Сіверщини. Матеріали IV конференції. Глухів, 2005₁. С. 14–24.

Тищенко К.М. Тюринги – германське плем'я з гунськими зв'язками // Етнічна історія народів Європи. Вип.18. Київ, 2005₂. С. 111–118.

Тищенко К.М. Анти і хахли серед гунських назв (у друці). Autoatlas. Deutschland / Europa. Köln, 2001.

Тортика А.А. (з. Харьков)

ЛОКАЛИЗАЦІЯ БУРТАСОВ АРАБО-ПЕРСИДСКИХ АВТОРОВ И ПОДОНЬЕ-ПРИДОНЕЧЬЕ В VIII–X вв.

В трудах арабо-персидских авторов содержатся сведения о существовании народа буртас, расположенного по соседству от хазар и подчиненного Хазарскому каганату. В большинстве случаев информация о буртасах восходит к т.н. “Анонимной записке”, посвященной описанию месторасположения, численности, хозяйства и военного потенциала различных народов. Одним из первых сведения “Анонимной записки” воспроизвел Ибн Русте (нач. X в.). В рамках той же традиции находится автор “Худуд ал-‘Алам”, ал-Бакри, Гардизи. Как отмечает Т.М. Калинина, вплоть